A.R.MƏMMƏDOVA

Azərbaycan Dillər Universiteti
(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 134)

:10.62021/0026-0028.2024.2.048

İNGİLİS ATALAR SÖZLƏRİNİN TƏRİFLƏRİ VƏ ÖYRƏNİLMƏSİ

Xülasə. *Bu məqalə ingilis dilində atalar sözləri və məsəllərin semantik təsnifatına həsr edilmişdir. Atalar sözləri və məsəllər xalqın müdrikliyini, məişət əxlaqi qaydalarının məcmusunu əks etdirir. Atalar sözü və məsəllər xalq yaradıcılığı kimi xüsusiyyətlərinə görə bir-birinə bənzəyir. Bu məqalədə ingilis atalar sözləri və məsəllərinin əsas mənbələri və mənası təhlil edilir.*

Açar sözlər: *atalar sözləri, paremiologiya, miqrantlar, ideologiya, siyasət*

İngilis dilində atalar sözü "*proverb"* termini ilə latın atalar sözündəki *proverbium* termini ilə eyni məna daşıyır (pro – irəli hərəkət və verbum – söz). İngilis atalar sözləri qədim köklərə dayanır.

İngilis dilində atalar sözləri digər Avropa dillərində olduğu kimi, mənşəyinə görə milli və alınma olaraq ikiyə bölünür (əsasən latın və fransız dillərindən alınan sözlər olaraq). İngilis atalar sözlərinin əsas mənbələri olaraq əsasən şifahi xalq yaradıcılığı, müqəddəs yazılı və bədii ədəbiyyatlar daxildir [8, s. 105]. E.E.İvanov və U.A.Petruşevskaya qeyd edir ki, milli ingilis atalar sözlərinin 43%-i şifahi xalq yaradıcılığından gəlib çıxır [3, s. 8]. Məlum olur ki, ingilis atalar sözlərinin yerdə qalan 57%-i isə yazılı mənbələrdən gələn alınma sözlər daxildir. Bu mənbələrə latın, qədim yunan, fransız, şotland, irland, ispan, alman və başqa dillərdə yazılmış əsərlər daxildir [8, s. 108].

İngiltərədə atalar sözləri topluları ehtimal ki, ölkənin xristianlaşması dövründə, ilk olaraq Anglo-Sakson gnomic poeziyası şəklində görünməyə başladı. Məlumata görə, Z.R.Alxastova 12-ci əsrin sonunda yazılmış köhnə ingilis dilində qismən qafiyəli kuplet, qismən alliterativ misralardan ibarət "*The Proverbs of Alfred*" (Alfredin atalar sözləri) poeması böyük maraq doğurur. Mətndə hərbi və mülki vəzifələrə, məişət münasibətlərinə aid dini xarakterli göstərişləri ehtiva edən kəlamlar da mövcuddur. Lakin Kral Alfredin müəllifliyi şübhə altındadır [1, s. 39].

Köhnə günlərdə ingilis atalar sözləri ilk növbədə xalq müdrikliyinin təzahürü kimi qəbul edilirdi. Daha sonra İngiltərədə ingilis dilinə tərcümə edilmiş "hikmətli kitablar" adlanan kitablar çıxmağa başladı. Onların arasında, "*Dictes and Sayings of the Philosophers, Proverbs of Diverse Prophets and of Poets and of Other Saint*", "*The Book of Proverbs или Proverbs of Solomon*" ("Süleymanın məsəlləri") kimi eləcə də "gerb kitabları"" (XVI-XVII əsrlər) misal olaraq göstərmək olar [1, s. 40].

İngiltərədəki ilk milli atalar sözləri toplusu Riçard Tavernerin 1539-cu ildə nəşr olunan "*Proverbes or Adagies: with Newe Addicions Gathered out of the Chiliades of Erasmus*" (Atalar sözləri və ya Adagies: Erasmus Çiliadlarından Toplanan Yeni Bağımlılıqlar) kitabı idi [1, s. 41].

18-ci əsrdə İngiltərədə xüsusi lüğətlər (sinonimlər, sitatlar və s. kimi) nəşr olunmağa başlandı ki, bu da atalar sözləri ilə bağlı xüsusi lüğətlərin yaradılmasının əsasını qoydu. Daha sonra 19-cu əsrdə Cozef Taylorun (Joseph Taylor) "*Antiquitates Curiosae: The Etymology of Many Remarkable Old Sayings, Proverbs, and Singular Customs. London, 1818*" ("Antiquitates Curiosae: Bir çox mənşəli atalar sözlərinin, atalar sözləri və onların özünəməxsus adətlərinin etimologiyası") adlı istinad kitabı kimi lüğətlər meydana çıxdı. Bu zaman ingilis dilinin müəyyən tarixi mərhələsi və ya ləhcəsi üçün xarakterik olan atalar sözlərini toplayan lüğətlər meydana çıxdı [1, s. 43].

19-cu əsrdə İngiltərədə atalar sözü fenomeninin nəzəri tədqiqinə dair əsərlər meydana çıxır. Belə ki, 1903-cü ildə ingilis tədqiqatçısı, şeirlərin, antologiyaların müəllifi, məşhur tarixçi və filoloq Riçard Trençin (1807-1886) bir neçə mühazirədən ibarət "Proverbs and Their Lessons" (Atalar sözləri və onların dərsləri) adlı kitabı işıq üzü gördü. R.Trenç ilk mühazirəsini atalar sözünün forma və tərifinə həsr etmişdir. Müəllif təkid edirdi ki, məşhurluq atalar sözünün ayrılmaz xüsusiyyətidir: "Bu, əksər hallarda atalar sözünün gücündə, daha doğrusu, onun artıq xalq tərəfindən tanınma möhürünü alması ilə bağlıdır" [2, s. 47].

Digər dillərdə olduğu kimi, ingilis dilində də atalar sözü termininin tərifi ilə bağlı tədqiqatçılar arasında fikir ayrılıqları mövcuddur. İngilis və Amerika filoloq və yazıçılarının əsərlərində kifayət qədər təriflər mövcuddur. Belə ki, amerikalı filosof, esseist və şair Ralf Uoldo Emerson (1803-1882) atalar sözlərinin mahiyyətini tədqiq etmiş və müxtəlif dövrlərdə onlara aforistik poetik təriflər verməyə çalışmışdır. O, atalar sözlərini "milyonlar tərəfindən təkrarlanan ağılın ilk ümumiləşdirmələri " kimi şərh etmiş, hətta sonralar belə tərif vermişdir: "Atalar sözləri şifahi xalqların şeiri və ədəbiyyatıdır " [2, s. 47].

Atalar sözünün müxtəlif cəhətlərinin çoxluğu tədqiqatçılar üçün atalar sözünün bütün cəhətlərini əhatə edə biləcək və bütün tədqiqatçılar tərəfindən qəbul ediləcək yığcam tərifini yaratmağı çətinləşdirir. Beləliklə, 19-cu əsrin ortalarında İngilis lord John Russell (John Russell, 1792-1878) atalar sözünün qısa tərifini belə qeyd edir: "Atalar sözü birinin ağlı, çoxunun müdrikliyidir" [10, s. 9]. Amma bu tərif atalar sözünün yalnız üç cəhətinə əsaslanır: konkret bir müəllifin olması, hikmətin olması və ümumi istifadə. İngilis dilində atalar sözlərini öyrənmək ənənəsində belədir. Alman əsilli amerikalı tədqiqatçı, aparıcı paremioloqlardan biri Volfqanq Mider atalar sözünü bir qısa cümlə ilə tərif etməyi qeyri-mümkün hesab edir və yalnız ingilis və amerikalı alimlərin atalar sözünün hamı üçün məqbul olan tərifini vermək cəhdlərindən yazır. O, atalar sözünün bir neçə tərifindən nümunələr gətirir. Bartlett Jere Whiting (1904-1995) 1932-ci ildə nəşr olunan "The Nature of the Proverb" məqaləsində belə bir tərif verdi: "Atalar sözü bir xalqa borclu olan ifadədir, onun mənşəyini forma və ifadə ilə göstərir. O, əsas həqiqəti açıq-aydın, adi dildə ifadə edir, lakin tez-tez alliterasiya və qafiyə ilə bəzədilir. Bəzi atalar sözlərinin hərfi və məcazi mənaları var ki, onların hər biri gözəl məna daşıyır. Atalar sözü hikmətli, onların üzərində antik dövrün möhürü olmalıdır " [2, s. 48].

Volfqanq Mieder qeyd edir ki, insanlar atalar sözünün nə olduğunu bilirlər. 1985-ci ildə o, Vermont ştatının (ABŞ) əlli beş sakini arasında atalar sözünü necə təyin edəcəkləri ilə bağlı sorğu keçirdi. Tədqiqatçı atalar sözünün tərifini vermək üçün 50 cəhddə söz işlənmə tezliyindən istifadə edərək belə tərif vermişdir: "A proverb is a concise ststement of an apparent truth which has [had or will have] currency among the people" (Atalar sözü hikməti, həqiqəti, əxlaqı və ənənəvi baxışları məcazi, sabit və yaddaqalan formada özündə ehtiva edən qısa, məşhur xalq cümləsidir və nəsildən-nəslə ötürülür) [10, s. 3].

Bu fikir atalar sözü ilə bağlı məsəllərdə də öz əksini tapır: *Proverbs are the children of experience* (Atalar sözü təcrübənin övladıdır), *Proverbs are the wisdom of the streets* (Atalar sözü küçələrin hikmətidir) и *Proverbs are true words* (atalar sözü həqiqətdi) [10, s. 3-4]. Amma dilçilər belə təriflərlə kifayətlənmirlər.

U.Meaderə görə, atalar sözünün işlək tərifini 1959-cu ildə Stuart A.Gallacher vermişdir: "Atalar sözü xalq arasında açıq-aydın həqiqətin yığcam ifadəsidir" (Atalar sözü insanlar arasında yayılan [olmuş və ya olacaq] aşkar həqiqətin qısa ifadəsidir) [10, s. 4].

O, Amerika Folkloru Ensiklopediyasında V.Miederin verdiyi tərifini müəllimi S.Qallagerin tərifi ilə əsaslandırırdı: "Atalar sözləri xalq arasında yayılmış aşkar həqiqətin qısa ənənəvi ifadələridir. Daha ətraflı formada desək, atalar sözləri hikməti, həqiqəti, əxlaqı və ənənəvi baxışları məcazi, sabit və yaddaqalan formada ehtiva edən və nəsildən-nəslə keçən qısa, məşhur xalq cümlələridir" [American Folklore: An Encyclopedia, 1996].

1982-ci ildə Con Simson "The Concise Oxford Dictionary of Proverbs" kitabının ön sözündə belə atalar sözlərinin tərifini belə qeyd edir: "Atalar sözləri qısa və yığcam formada məsləhət və ya əxlaqı ehtiva edən ənənəvi deyimdir" [12, s. 12].

Müasir onlayn lüğət olan "Merriam-Webster" atalar sözlərinin ümumi tərifini belə qeyd edir: a brief popular epigram or maxim (qısa məşhur epiqram və ya maksim) [9].

Bu tərifiər səhv olmasa belə, atalar sözü ilə bağlı verilmiş bu atalar sözləri bütün tədqiqatçılar tərəfindən qəbul edilmir.

Beləliklə, digər dillərdə atalar sözləri ilə bağlı elmi araşdırmalarda olduğu kimi ingilis paremiologiyasında da atalar sözlərinin bütün tədqiqatçılar tərəfindən qəbul edilən vahid tərifi yoxdur.

İşin elmi yeniliyi. Tədqiq etdiyimiz mövzunun elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan və ingilis dilçiliyində mövzu geniş şəkildə araşdırılmış və müasir dil dərslərində atalar sözünün tədrisi yollarının müəyyənləşdirilməsinə nail olunmuşdur. Eyni zamanda məqalədə atalar sözlərinin fərqli xüsusiyyətləri, onlarda rast gəlinən bədii təsvir və ifadə vasitələri tədqiq olunmuşdur.

İşin tətbiqi əhəmiyyəti. İşin tətbiqi əhəmiyyəti vardır. Məqalənin nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, atalar sözlərinin leksik-semantik xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi məsələsi öz həllini tapır.

Ədəbiyyat

1. Алхастова, З.Р. Словари английских пословиц в парадигме английской национальной лексикографии: дис. … кандидата филологических наук: 10.02.04 . − Иваново: ИвГУ, − 2019. − с.180.
2. Бредис, М.А. Человек и деньги: Очерки о пословицах русских и не только / М.А.Бредис. – СПб.: Петербургское Востоковедение, − 2019. − с.296.
3. Иванов, Е.Е., Петрушевская Ю.А. Происхождение и история английских пословиц = The Etymology and History of English Proverbs Могилев: МГУ имени А.А.Кулешова, − 2019. − с. 80.
4. Ломакина, О.В. Фразеология в тексте: функционирование и идилстиль: монография / О.В.Ломакина: под ред. В.М.Мокиенко. – М.: РУДН, − 2018. − 344 с.
5. Паремиология без границ / ред. М.А.Бредис, О.В.Ломакина. − М.: Изд-во РУДН, − 2020. – 244 с.
6. Паремиология в дискурсе / ред. О.В.Ломакина. М.: URSS; Ленанд., − 2015. – 294 с.
7. Паремиология на перекрёстках языков и культур / ред. Е.Е.Иванов, О.В.Ломакина. − М.: Изд-во РУДН. − 2021. − 246 с.
8. Петрушевская, Ю.А. Происхождение и источники пословиц современного английского языка / Ю.А.Петрушевская // Вестник Минского государственного лингвистического университета. Сер. 1, Филология. − 2014. № 4 (71). − 105-113 с.
9. "Proverb." Merriam-Webster.com Thesaurus, Merriam-Webster, https://www.merriam-webster.com/thesaurus/proverb. Accessed 5 Jan. −2024.
10. Mieder, Wolfgang. Proverbs: A Handbook. Westport: Greenwood Press, CT. − 2004. − 305 p.
11. Atalar sözləri. − Bakı: Nurlan, − 2013. − 476 s.
12. The Oxford Dictionnary of Proverbs. / Ed. J. Speake. Oxford University Press, − 2008. − 388 p.

A.R.Mammadova

English Proverbs Definitions and Learning

Summary

This article is devoted to the semantic classification of proverbs and sayings in the English language. Proverbs and sayings reflect the wisdom of the people, a set of moral rules of life. Proverb and sayings, as a folk art, are similar to each other in their features. The main sources and meaning of English proverbs and sayings are analyzed in this article.

Key words: *multiculturalism, tolerance, migrants, ideology, politics*

А.Р.Мамедова

Определения и изучение английских пословиц

Резюме

Данная статья посвящена семантической классификации пословиц и поговорок в английском языке. Пословицы и поговорки отражают мудрость народа, свод нравственных правил жизни. Пословицы и поговорки, как народное творчество, схожи между собой по своим особенностям. В статье анализируются основные источники и значение английских пословиц и поговорок.

Ключевые слова: *мультикультурализм, толерантность, мигранты, идеология, политика*

Rəyçi: prof. O.V.Lomakino

Redaksiyaya daxil olub: 14.05.2024